

КРУГЛИЙ СТІЛ «ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ»

*(м. Київ, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України,
22 вересня 2015 року)*

**Ганна Скрипник,
доктор історичних наук,
академік НАН України,
директор Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України**

Шановні колеги, рада вітати вас в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Більшість із присутніх не вперше зібралися в цій аудиторії, бо вже неодноразово брали участь в інших подібних заходах. Нинішню зустріч спричинили непрості й справді драматичні військові події на Сході країни, які спонукають наше суспільство всіма силами і в різні доступні способи обстоювати територіальну цілісність держави і домагатися відновлення миру. Тривалий час побутувало переконання в непорушності миру і неможливості в Україні військових дій, подібних до збройно розіграних у інших колишніх союзних республіках «братами» й «стратегічними партнерами» з радянського минулого. Але, на жаль,

випробування війною, розв'язаною Росією за своє геополітичне домінування, не минули і нашу країну. Унаслідок російської військової агресії ми маємо впродовж двох років величезні людські втрати (за різними даними від 8000 до 10 000 чоловік) серед мирного населення й військовослужбовців, зруйновану інфраструктуру й житловий фонд, заклади культури та промислові підприємства, з яких незаконно до Росії вивезено цінне устаткування. Сьогодні ще не видно реального кінця всієї цієї безглуздої і жорстокої вакханалії, інспірованої Росією. Відтак, очевидно є потреба координації наукових досліджень ситуації на Сході України і в Криму; консолідації експертних, громадських та наукових кіл довкола розробки стратегії мирного врегулювання військового протистояння; осмислення й оцінки тих втрат і демографічних змін та суспільно-політичних і економічних трансформацій, що відбулися в Україні за цей нетривалий період.

Аналізуючи зовнішні й внутрішні фактори та причини збройного протистояння на Донбасі, дослідники в цілому погоджуються з визнанням зовнішнього чинника як домінуючого — збройне вторгнення й інспірація конфлікту Росією з метою геополітичного домінування в регіоні й використання його як важеля впливу на економіку, політичну ситуацію й геополітичний вибір цілої України.

Щодо причин внутрішнього характеру, то експертним середовищем слушно вказується на пряму підтримку й роздмухування збройного конфлікту місцевими проросійськи налаштованими політико-бізнесовими групами,

які, при потуранні київської влади взяли регіон під цілковитий контроль і перетворили його на своєрідну феодальну вотчину. Задля своєї постійної електоральної підтримки вони штучно ізолювали місцеве населення від решти українського культурно-інформаційного простору, насаджуючи ідеї його винятковості й закоріненості в «руському міре» окремішності. Вміло керуючи свідомістю і настроями людей за допомогою спеціальних маніпулятивних технологій, економічно-господарського, освітнього й інформаційно-медійного ресурсу, олігархічні групи Донбасу утверджували у суспільній свідомості проросійські геополітичні орієнтації й культурні цінності радянського зразка, залякували надуманими історіями й міфами про агресію «західняків», «бандерівців» тощо.

Деструктивну роль на тлі низької політичної культури людності краю відіграли зумисне привнесені в суспільний дискурс адептами «Новоросії» ідеї про нібито природне «демократичне право» місцевого населення на самочинний вибір незалежності й відокремлення від України. Саме цією історичною непоінформованістю й правовою необізнаністю пояснюються протиправні й провокативні заяви окремих мешканців окупованого Донбасу про «приєднання Донбасу до Росії». Вони, на жаль, і досі не усвідомили, що заклики до розколу країни, до відторгнення території і приєднання її до чужої держави, глумлення над державною символікою — це не прояви демократії, не правові, а злочинні дії, які неодмінно спричинили б силову протидію у будь-якій країні.

Що ж до етнічної складової сепаратистських настроїв і подій у краї, то, на наш погляд, вона, хоч частково і присутня, але окремими експертами й політологами надто перебільшена. Слід взяти до уваги, що етнічні українці за переписом 2001 року складають абсолютну більшість населення Донецької (56,8%) і Луганської (57,98%) областей. До того ж етнографічні дослідження, проведені на території цих областей упродовж останніх десяти років етнологами ІМФЕ, і зафіксовані вияви та реалії побутової (матеріальної і духовної) куль-

тури місцевої людності, на загал засвідчують її етнічноукраїнські характеристики (хоча й водночас позначені регіональною своєрідністю, спричиненою впливом урбаністичного середовища та російської етнокультури). Однак культурну своєрідність Донбасу не потрібно абсолютизувати, адже певною культурною специфікою, що природно, вирізняються й інші регіони країни, проте регіональна культурна своєрідність не спростовує наявності в межах всієї державної території як спільної громадянської ідентичності, так і домінуючої української моделі культури, які, як переконують експедиційні етнографічні студії колективу ІМФЕ, характерні й для значної частини населення Донбасу.

На нашу думку, визначальними чинниками певного дистанціювання й відчуження мешканців Сходу від населення інших регіонів є (окрім уже згадуваної його інформаційної ізоляваності) збереження радянських ідеологем і стереотипів суспільної свідомості; ресентимент, ностальгія за радянським трибом життя; задавлені й неподолані за часів незалежності уявлення про СРСР як країну рівності й достатку, а про Росію — як батьківщину радянської людини. Саме в цьому полягає причина збереження геополітичних орієнтацій частини місцевої людності на отожднювану з СРСР Росію. Відтак, специфіка соціокультурних запитів і політичних пріоритетів частини сучасного активного населення Донбасу лежить не стільки в площині етнічності, скільки в сфері геополітичних орієнтацій та прагматики, сфокусованої на матеріальні вигоди й соціальні гарантії.

На наш погляд, необхідні переосмислення й переоцінка існуючих статусів та соціально-адаптивних і культурно-освітніх програм щодо різних категорій мешканців Донбасу з окупованих та звільнених територій, а також внутрішньо переміщених осіб. Адже правда полягає не лише в тому, що частина людності Донбасу, опинившись у полоні російської пропаганди, публічно задекларувала свої проросійські геополітичні орієнтації й підтримала

Круглий стіл

сепаратизм; а й у тому, що чинна українська влада на початковому етапі протистояння на Донбасі самоусунулась від виконання своїх прямих обов'язків — захисту громадян (добра половина з яких мала проукраїнські настрої і свідомість) та державної території. Фактично, їх віддали на поталу агресору. Тому сьогодні треба не звинувачувати, а всіма силовими, дипломатичними, економічними й освітньо-інформаційними засобами здійснювати деокупацію захоплених територій і реінтеграцію населення краю до складу України. Справжня державна політика повинна полягати у боротьбі за громадян окупованих та звільнених територій; слід, нарешті, на державному рівні розробити й забезпечити реалізацію програми їх облаштування й працевлаштування (у тому числі й через залучення до виконання зазначених програм), сприяння та заохочення молоді зі східного регіону й Криму до вступу до українських вишів; відвоювання й українізація інформаційного простору тощо.

Окремої державної підтримки й уваги дослідників та експертів потребує проблема соці-

альної і культурно-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Враховуючи певні відмінності культурних і поведінкових стереотипів переселенців від культурно-побутових поведінкових моделей приймаючого середовища, все ж не слід їх переоцінювати та перебільшувати, оскільки, по-перше, це громадяни спільної країни; а по-друге, основна частина вихідців з окупованого Донбасу переселена на звільнену територію тієї ж Донецької області та на найближчі територіально Дніпропетровщину й Харківщину. Відтак, загальна мовно-культурна ситуація місць переселення майже аналогічна їх питомій, рідній. Проведені науковцями опитування переселенців переконують, що перші позиції в ієрархії проблем, що спричиняють стреси й найбільші життєві виклики, посідає не стільки «культурна невідповідність», скільки відсутність житла, роботи, матеріальних ресурсів, необхідних для їхнього життя на нових місцях; що справжнім шоком для переселенців стала ситуація так званої «раптової бідності» (втрата домівки, майна, роботи), а також — розрив соціальних зв'язків. Тому державі слід

переїматися вирішенням передусім соціальних, побутово-житлових, економічних проблем внутрішньо переміщених осіб і створити, нарешті, відповідне міністерство чи хоча б державний комітет з їх облаштування та реінтеграції в український соціум.

Гадаю, що увагу присутніх привернуть також надзвичайно потужні зрушення в суспільній свідомості й кардинальна поляризація в українському соціумі, що відбулися впродовж двох останніх років. Численні людські жертви, повсякчасне усвідомлення загроз життю, психологічні травми, територіальні втрати й руйнація усталеної господарсько-економічної системи за умов військових дій та триваючої добре зорганізованої інформаційної війни проти України, спричинили докорінні зміни стереотипів суспільної свідомості, визначивши напрямки протистояння на тривалу перспективу, істотно вплинувши на систему ціннісних орієнтацій та існуючі практики громадянської і особистої ідентифікації.

Відбулося дистанціювання проросійських та проукраїнських ідентифікаційних стратегій населення окупованих територій та України в цілому. Хоча проросійські настрої населення непідконтрольних Україні земель подекуди й зросли під впливом тотальної антиукраїнської пропаганди російських ЗМІ, проте загалом по Україні спостерігається піднесення патріотизму й державницьких настроїв. Навіть за умови очевидного недопрацювання влади в інформаційній сфері, негараздів в економіці, прорахунків у політико-дипломатичних діях та військових поразок, ми спостерігаємо згуртування суспільства, зміцнення його державницьких засад; зрештою, населення всієї країни сконсолідувалося, і справді, постало спільнотою небайдужих громадян, які вболівають за її долю. За таких обставин виважена внутрішня політика держави повинна полягати в неухильному утвердженні в українському соціумі «культури миру», ідеї державної цілісності і громадянської єдності (незалежно від етнічної належності), всезагальної суспільної підтримки оборонних дій

держави на захист і відновлення територіальної цілісності України.

Як зазначається в програмі Круглого столу, в ході його роботи науковими експертами, громадськими та культурними діячами будуть проаналізовані соціально-гуманітарні наслідки російсько-українського військового конфлікту на сучасному етапі, обговорюватимуться раціональні підходи й конструктивні пропозиції щодо вирішення ряду соціальних та гуманітарних проблем, утвердження стабільності і суспільної злагоди, відновлення миру в Україні.

З огляду на складність процесів, які й далі тривають на теренах нашої землі, і які так чи інакше позначилися на дослідницькій тематиці наукових установ, постає нагальна потреба скорегувати наукову проблематику академічних інститутів та вишів на міждисциплінарному рівні, розширити спектр досліджуваних явищ, пов'язаних із соціогуманітарними наслідками військової агресії Росії проти України. Сьогодні в цій аудиторії зібралися науковці як із академічних установ та вишів Києва, так і з різних міст України; зокрема, у нас присутні колеги з Маріуполя, Харкова, Одеси, Слов'янська, Сімферополя — тобто тут представлена найширша аудиторія фахівців-суспільствознавців. Це дасть можливість порозумітися щодо оцінки подій і викликів, що спіткали сьогодні міста й села Сходу України та окупованого Криму, а також обмінятися думками щодо шляхів мирного врегулювання та реінтеграції населення окупованих територій до України. Присутність в аудиторії науковців зі Сходу та Півдня України додасть об'єктивності нашій дискусії, адже колеги мають можливість не тільки спостерігати, а й певною мірою моніторити процеси, що там відбуваються, а можливо — і впливати на перебіг подій.

Шановні колеги, ми маємо добру нагоду сьогодні привітати у цій аудиторії групу вечерних, поважних гостей з Польщі — пані Агнешку Чайковську, Галину Корбич, Валентину Соболев. Привітаймо також групу колег з Болгарії — професора, віце-президента IOV

Мілу Сантову; науковців Данієля Фокаса і Цветеліну Дімітрову. Очікуємо також на колеґ із Канади, які вже в дорозі з Борисполя до Інституту. До речі, завдяки фінансовій підтримці цих колеґ з Канади та зусиллям професора В. Сергійчука, в ІМФЕ опублікована праця, презентація якої сьогодні відбудеться на нашому заході. Відтак, наш Круглий стіл з огляду на географію його учасників, має не тільки суто київський формат, а й міжнародний: тут представлені вчені як цілої країни, так і наші найближчі колеґи із зарубіжжя, яким ми завдячуємо тим, що у Європі створюється належне громадське та дипломатичне тло сприйняття подій в Україні. Зокрема, дипломатична підтримка і добросусідська політика Польщі великою мірою сприяють тому, що про Україну в Європі не забувають. Спасибі, колеґи, за наукову об'єктивність і людську солідарність!

Шановне товариство, ви, очевидно, звернули увагу, що в нашій аудиторії є чимало поважних учених, які не просто представляють власні наукові позиції, але й цілі наукові інституції. І це не випадково. Як відомо, науковцям-керівникам гуманітарних інститутів, зокрема й тим, які сьогодні беруть безпосередню участь у нашому Круглому столі, належить не остання роль у плануванні тематики, в її актуалізації з метою наблизити дослідницькі пошуки й напрацювання наукових колективів до тих суспільно-політичних процесів і подій, що відбуваються в країні; розширити тематичний спектр студій соціо-гуманітарних наслідків військового протистояння. Очевидно, що за умов, які склалися, науковим колективам різного відомчого підпорядкування потрібно частіше обмінюватися думками, знайомитися з досліджуваною проблематикою, координувати планову тематику міждисциплінарного характеру. Тому сьогодні в цю аудиторію ми запросили поважних учених (істориків, соціологів, політологів, демографів, культурологів, мовознавців, літературознавців), а також — директорів інститутів, керівників галузевих кафедр вишів, які,

сподіваюсь, доповнять аналітикою і конкретними фактами суспільно-політичний портрет сучасної України, поінформують про те, що зосібна кожен інститут робить для відновлення миру і цілісності нашої держави. Відомо ж бо, що науковці є виразниками суспільних запитів і викликів; на них покладається виконання й певних прогностичних функцій щодо перспектив розвитку соціуму.

Шановні колеґи! З Вашого дозволу я хотіла б представити відомого фахівця з демографії, віце-президента Національної академії наук України, академіка Сергія Івановича Пирожкова і подякувати йому за присутність у цій аудиторії. Дозвольте надати слово Сергію Івановичу.